

НЕЧЛЕНОВАНІ РЕЧЕННЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ: СТАТУС, ФУНКЦІЇ

Кучер А.С.,

Київський університет імені Бориса Грінченка,
вул. Маршала Тимошенка, 13-Б, м. Київ, 04212
dehalyuk@gmail.com

У статті простежено історіографію студіювання нечленованих речень, окреслено основні концепції щодо їх опрацювання, з'ясовано неоднозначність наукових підходів у їх вивченні. Звернено увагу на проблемні питання у визначенні статусу таких речень, морфологічного оформлення, добору єдиного терміна на їх позначення, структурно-семантичних, формально-синтаксичних та комунікативних особливостей. Розглянуто класифікаційні схеми та принципи формування нечленованих речень.

Ключові слова: нечленовані речення, еквівалент речення, слова-речення, квазіречення, комунікативні конструкції, модальність, імпліцитність.

Кучер А.

Нечлененные предложения в современном украинском языке: статус, функции

В статье прослежена историография изучения нечлененных предложений, обозначены основные концепции по их обработке, установлена неоднозначность научных подходов в их изучении. Обращено внимание на проблемные вопросы в определении статуса таких предложений, морфологического оформления, подбора единого термина на их обозначение, структурно-семантических, формально-синтаксических и коммуникативных особенностей. Рассмотрены классификационные схемы и принципы формирования нечлененных предложений.

Ключевые слова: нечлененные предложения, эквивалент предложения, слова-предложения, квази-предложения, коммуникативные конструкции, модальность, имплицитность.

A. Kucher

Non-Articulated Sentences in Modern Ukrainian Language: Status and Function

The article is devoted to the consideration of problem issues in the study of uncounted sentences. The attention is paid to the urgency of studying syntactic structures of this type in view of the specificity of their qualifications and the absence of exhaustive theoretical and practical developments in this direction. The historiography of the study of non-articulated sentences is closely traced, the main scientific concepts are outlined and the ambiguity of scientific approaches in the description of the indicated units is noted. It has been found out that in the field of view of non-articulated sentences came from the end of the 19 century — beginning of 20 centuries in the context of the study of other language categories. At the present stage, scientific studies are distinguished by a selection of different criteria for the determination of non-articulated sentences, in particular, it concerns the morphological expression, their status, principles of termination, structural-semantic, formal-syntactic and communicative features.

It is revealed that the most common morphological marker is particles, modular words, exclamations, and less common parts of the language. The status of non-articulated sentences is determined, which in linguistics theory is based not more on quantitative-structural, but on semantic-syntactic and functional indicators, which fix modal values of assertion, negation, confirmation, etc. Non-articulated sentences appear as indissoluble syntactic structures, in which there are no pronounced subjective predicate intrasacrificial ligaments. Non-articulated sentences have fuzzy semantics due to specific formal-syntactic forms. Communicatively, these are communicative units that demonstrate the implication of the expression of information content, taking into account their contextual positions. In addition, a number of terms have been analyzed for the designation of syntactic structures of this type. In the future, we see the attraction of more research institutes specialized in this direction with the reinforcement of illustrative material for more thorough research of non-articulated sentences.

Key words: non-articulated sentences, equivalent sentences, word-sentences, quasi-sentences, communicative constructions, modality, implicitity.

Вступ. Наукова парадигма лінгвістичних досліджень на сучасному етапі демонструє зацікавлення вчених на питаннях комунікативно-прагматичної організації мови. У центрі уваги

науковців перебуває функційний аспект розвитку мови, який виявляє себе у площині мовленнєвих інноваційних трансформаційних процесів. Мовлення як реалізатор мовної системи є багатоплано-

вим явищем, що представляє різноманітні варіації на усіх мовних рівнях, зокрема і граматичному.

Сучасний синтаксис втілює два тенденційних напрями, один із яких тяжіє до синтаксичного ускладнення висловленого, інший, навпаки, спрямований на інформаційне та структурне розвантаження, зумовлюючи синтаксичне спрощення. Художнє і розмовне мовлення найяскравіше відображають всі новітні синтаксичні модифікації у зв'язку з індивідуалізованістю, непередбачуваністю та контекстуальною зумовленістю мовлення. На рівні організації тексту суб'єктивний чинник втілюється у фігурах експресивного синтаксису, серед яких виділяємо нечленовані конструкції.

Визначення проблеми. Нечленовані речення (НР) з огляду на свою змістову та синтаксичну нерозкладність, слабо виражену семантику, нестандартність умов функціонування та своєрідність лексико-прагматичних особливостей ставали неодноразово об'єктом наукового зацікавлення. Однак на сьогодні залишається низка проблемних питань, розв'язання яких викликає дискусії в описі та аналізі досліджуваних синтаксичних структур. У сучасному мовознавстві існує безліч підходів у вивченні НР, наукових трактувань щодо їх кваліфікаційних ознак, але вони не вирізняються своєю вичерпністю та однозначністю.

Актуальність статті зумовлена відсутністю детальної наукової інтерпретації НР, що стосується питань визначення їх статусу, граматичного вираження, класифікаційного та структурного наповнення, а також відсутністю загальноприйнятого терміна на позначення синтаксичних одиниць такого типу.

Мета статті — розглянути концептуальні позиції дослідників у вивченні нечленованих конструкцій, простежити закономірності їх функціонування шляхом установлення семантичних, граматико-структурних та стилістичних особливостей.

Досягнення окресленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- 1) встановити диференційні ознаки досліджуваних синтаксичних структур на основі здійсненого теоретичного огляду;
- 2) висвітлити структурно-семантичні, формально-синтаксичні та функціональні особливості НР;
- 3) виявити специфіку їх морфологічного маркування;
- 4) здійснити спробу порівняльного аналізу НР із синтаксичними одиницями подібних типів;
- 5) з'ясувати статус нечленованих конструкцій із урахуванням їх кваліфікаційних показників;

Методологія дослідження. У статті використовуємо такі методи: аналіз та порівняння, що полягають у критичному опрацюванні мовознавчих теорій із цього напрямку й з'ясуванні подібних і відмінних наукових інтерпретацій; описовий,

що ґрунтується на системному розгляді основних особливостей досліджуваних одиниць.

Критичний огляд літератури. Простежуючи історичну етапність вивчення нечленованих структур, натрапляємо на наукові розвідки першої половини ХХ ст., авторами яких є Ф. Буслаєв, В. Виноградов, О. Шахматов, О. Пешковський. На ранніх етапах дослідження вирізнялися фрагментарністю, в яких НР були розглянуті в контексті інших мовних категорій. Згодом активізація дослідницьких пошуків посилилася, тим самим збагатився науковий арсенал завдяки працям В. Бабайцевої, Н. Валгіної, В. Виноградова, І. Вихованця, М. Вінтоніва, Н. Гуйванюк, П. Дудика, А. Загнітка, М. Каранської, М. Кобилянської, В. Мелікяна, О. Рудневої, М. Поспелова, І. Слинська, О. Шатілової, Н. Шведової, К. Шульжука та ін.

Ш. Баллі дещо раніше звернув увагу на конструкції такого типу, однак не окреслив їх у термінологічному визначенні. О. Шахматов звужено описує синтаксичну нерозчленованість, беручи до уваги лише вигуки. Дослідник одним із перших після створених граматик ХVIII–ХІХ ст. намагався якомога точніше окреслити статус вигуків із граматичного погляду. Наголошуючи на відсутності у вигуках функції номінації, що супроводжує дієслово, О. Шахматов все ж таки виявляє перехідні типи, так звані дієслівні вигуки, що виражають намагання мовця передати емоцію шляхом звуконаслідування. Тобто, цілком очевидно, що у своїх міркуваннях дослідник не заперечує можливості вигуків бути синтаксичним ядром речення. Це стосується тих вигуків, що є дублетами дієслів, наприклад: *Бац! Бух! Стук!* тощо [17, 57]. У зв'язку з нечітким розрізненням категорії стану й прислівників та з наданням розширених кваліфікаційних ознак прислівникам О. Шахматову не завжди вдається провести чітку межу між прислівниками та вигуками. Це стосується слова *Ні* у заперечному значенні та слова *Так*. Слово *Ні* дослідник відносить до прислівників, оскільки «слово виражає не тільки певне почуття, але і відоме уявлення» [17, 194].

Ф. Буслаєв вперше звернув увагу на речення стверджувальної та заперечної інтонації, що представлено словами *Так, Ні*. О. Пешковський обмежився лише розглядом часток та вигуків, що є морфологічними маркерами нечленованих конструкцій. Вживання часток учений розглядає в системі вставних слів і позначає їх як «часткові слова». Ці частки не є членами речення, і частіше вони функціонують ізольовано, аніж у вставленому форматі. Дослідник вважає правильним визначати «часткові слова» фразами, тобто інтонаційними одиницями, а не граматичними. Вони не формують речення, оскільки набувають лише стверджувального або заперечного відношення до висловленого раніше. До складу «часткових слів» О. Пешковський відносить ще питальні та

спонукальні (*Невже? Хіба? Нехай* та ін.). Щодо реченнєвої функції вигуків, то вчений заперечує їх можливість створювати предикативні схеми речення, оскільки вони є «знаками відчуття, а не уявлення» [13, 410–411].

У другій половині ХХ ст. інтерес щодо дослідження нечленованих конструкцій поживається. На сьогодні, попри велику низку наукових праць, учені досі не визначили єдиного унормованого критерію їх опису, не вибрано загальноприйнятого терміна на позначення синтаксичних одиниць такого типу. У граматиках натрапляємо на різне термінування, яким послуговуються мовознавці. Це, зокрема, такі терміни, як: «слова-речення» (Н. Валгіна, П. Дудик, М. Поспелов, Н. Шведова); «нечленовані речення» (І. Вихованець); паралельно «слова-речення» і «нечленовані речення» (В. Бабайцева, М. Каранська, К. Шульжук); «релятеми» (М. Вінтонів); «квазіречення», «еквіваленти речення» (у вузькому розумінні) та «нечленовані речення» (А. Загнітко); «комунікати» (Н. Гуйванюк, М. Кобилянська, І. Слинко), «комунікеми» (В. Мелікян) та ін. В енциклопедії «Українська мова» подано паралельні терміни «слова-речення» та «еквіваленти речення», що становлять «клас структурно нечленованих щодо засобів вираження предикативності синтаксичних одиниць із комунікативною функцією, опосередкованою конкретною ситуацією спілкування» [15, 609].

Слід зазначити, що прерогативним показником вияву НР для дослідників є функціональна потенційність цих структур виражати суб'єктно-модальні значення та інтерпретувати позамовну ситуацію. Саме тому для вчених у своїх міркуваннях важливою є вказівка на можливість речень такого типу бути самостійними виразниками конкретних мовленнєвих ситуацій попри свою граматичну обмеженість.

Незважаючи на те, що розгляд нечленованих структур перебуває в системі простого речення, вчені все ж надають різні коментарі з приводу їх структурно-семантичної природи у зв'язку зі специфічністю вираження формальних показників та функційного призначення.

На думку І. Вихованця, вони вступають у полярні відношення з двоскладними реченнями, відзначаючи «мінімальну кількість структурних схем нечленованих речень, максимальне обмеження, орієнтування на певні групи слів» [5, 69]. Дослідник зауважує особливість нерозчленованих структур у реалізації модально-часового плану, зазначаючи, що «предикативний стосунок до дійсності часто передається в них опосередковано, з “опорою” на модально-часовий план двоскладних і односкладних речень у складному синтаксичному цілому» [5, 69]. Враховуючи вище згадані критерії опису, нечленовані конструкції учений відносить до периферійної зони простого речення.

Н. Валгіна відзначає відсутність номінативного значення у словах-реченнях, відносячи їх до особливого структурного типу, що перебуває між односкладним та двоскладним реченнями [3, 191]. В. Бабайцева теж заперечує потенційну можливість слів-речень ставати носієм номінації, разом з тим відзначає позбавлення суб'єктно-предикативного членування та включає НР у ряд «двоскладні-односкладні-нечленовані» [1, 113].

В. Виноградов кваліфікує НР як «слова-речення». Учений констатує відсутність у них вираженого предикативного зв'язку суб'єкта і предиката. Однак беззаперечним, на думку дослідника, є інтонаційне оформлення такого речення, що виступає ідентифікатором завершеності останнього та є засобом його розрізнення з безінтонаційним словосполученням [4].

М. Каранська зазначає, що нечленованим простим реченням є «слово або стале словосполучення, котрому властива предикативна категорія модальності, що надає йому комунікативної функції речення». Дослідниця зауважує, що це слово або стале словосполучення може бути структурним елементом речення, модальною часткою, вказуючи на модальні характеристики речення, а в НР набуває самостійності, будучи модальним показником окремої думки [11, 139].

П. Дудик, студіюючи слова-речення, визначає їх синтаксичними еквівалентами речень, проте позбавленими граматичних значень, а отже, такими, що не містять членів речення. На думку вченого, значеннєво-функціональне наповнення цих речень залежить від слів чи словосполучень, що володіють диференційними модальними характеристиками. Подібною є думка К. Шульжука про функційну залежність та синтаксичну зумовленість нечленованих структур від інших членованих структур. Учений кваліфікує НР «еквівалентами речень» або «замінниками» і паралельно вживає термін «слова-речення» [19, 138–139].

А. Загнітко нечленовані конструкції схильний визначати як «еквіваленти речення» (у вузькому розумінні як «власне-еквіваленти») [9, 80, 82] та «квазіречення» [10, 108], відзначаючи у них високий ступінь семантичної абстрагованості. Такі речення, зазначає вчений, наповнені інформацією і не містять суб'єктно-предикативних значень, а отже, не є типовою формою простого речення. Описуючи комплексну еквівалентність досліджуваних синтаксичних одиниць, мовознавець зауважує, що «еквівалентність у жодному разі не означає повну формальну, семантичну і функційну тотожність, у цьому разі йдеться про можливість певного вислову заповнювати синтаксичну позицію речення і функційно дорівнювати йому» [9, 80].

Автори навчального посібника «Синтаксис сучасної української мови...», беручи до уваги швидше функційний критерій, вважають за до-

цільне кваліфікувати такі синтаксичні структури висловлюваннями чи комунікатами [14, 293]. Описуючи комунікати за значенням, дослідники визначають їх як логіко-модальні комунікати, за виражальними засобами — неповнозначними комунікатами.

Н. Шведова оперує терміном «слова-речення» і надає їм відносно-незалежного статусу висловлення. Стає очевидним, що для дослідниці у кваліфікуванні слів-речень визначальною постає комунікативна функція та їх інтонаційне оформлення [18, 420].

Зауважуємо конструктивне бачення М. Вінтоніва щодо семантико-синтаксичної природи нечленованих конструкцій. На думку дослідника, термін «слова-речення» є не дуже вдалим, оскільки цей критерій має суто кількісний показник, що нівелює провідні ознаки таких речень. Натомість мовознавець зауважує доцільність характеристики синтаксичних структур такого типу за синтаксичними критеріями та їх кваліфікації як мінімум у межах членованих і нечленованих структур [6, 156–157].

Ю. Беляєв кваліфікує контрукції нечленованого типу як нечленовані речення, зауважуючи, що вони «нічого не називають, не описують ситуацію, але, як і кожне речення, виражають думку про щось» [2, 174].

О. Шатілова вважає, що НР є своєрідно співвідносними з простими реченнями, попри це їх варто кваліфікувати як «особливі комунікативні конструкції, однак не реченневі» [16, 83].

Зауважуємо міркування В. Мелікяна, який розглядає НР як одиницю синтаксичної фразеології, що є своєрідними усіченими синтаксичними моделями усіченої форми, продиктованими комунікативною спрямованістю [12, 56]. Учений зазначає, що в НР семантичний план вираження превалює над формальним, що вирізняє від класичних моделей речення, в яких втілюється принцип актуального членування. Серед структурно-семантичних різновидів НР мовознавець виділяє такі: комунікеми, фразеосинтаксеми, стійкі моделі, стійкі звороти [12, 64–65]. Комунікеми становлять синтаксичне ядро НР і наділені, за переконаннями дослідника, непоняттєвою семантикою.

На наш погляд, не досить коректно і точно термін «слова-речення» відображає специфіку синтаксичних конструкцій такого типу, оскільки таке термінування фіксує лише формально-виражений структурний показник. Проте НР за своєю сутністю є набагато складнішими в плані тлумачення будовами, адже вони виступають конденсаторами як інформаційно-комунікативних смислів, так і відзначаються імпліцитністю лексико-граматичного вияву. Влучною з цього приводу є наукова позиція А. Загнітка, який зазначає: «Надання пріоритетності їм [нечленова-

ним структурам. — К. А.] як словам-реченням не може бути викінчено мотивованим у силу того, що і ціла низка номінативних односкладних речень здебільшого виражені одним словом, де останнє дорівнює реченню» [9, 81].

Вважаємо за доречне паралельне вживання понять «нечленоване речення» та «еквіваленти речень», але з розрізненням умов, за яких надаємо ці дефініції. Термін «нечленовані речення» сприймаємо в площині виражальних засобів та граматичного виміру думки, що відображає лексичну нечленованість елементів та граматичну цілісність структури, що в синтаксичній організації реалізована недиференційними членами.

Термін «еквіваленти речення» позиціонує структури нерозчленованого типу в комунікативно-прагматичному аспекті, що відображає їх здатність бути виразниками тих самих комунікативних значень, що й у простому реченні, хоч і у вигляді обмежених, деформованих структурних схем та зміни інтонаційного наповнення. На підтвердження нашої позиції наводимо міркування І. Вихованця про те, що нечленовані речення є компресованим варіантом традиційного речення, залежними від контекстуальних позицій. Схожість проявляється певною мірою і в семантичному плані, хоча в еквівалентів речень семантичне поле ослаблене, нечітко виражене. Враховуючи їх контекстуальну зумовленість, ця особливість є закономірною, але за певних потреб можна відтворити повноцінне смислове навантаження, спираючись на синтаксичні та змістові взаємозв'язки із сусідніми реченнями. Наприклад: — *Пан меценас, певно, на дворець ідуть?* — *запитав Стальський.* — **Ні** (І. Франко); у повноцінному відтворенні: *Пан меценас на дворець не ідуть.* Як зазначає П. Дудик, що значеннево-функційне наповнення цих слів-речень залежить від слів чи словосполучень, що володіють диференційними модальними характеристиками [8].

Вдаючись до критичного аналізу класифікаційних схем НР, можна простежити багатомірність їх опису, критеріями поділу тут виступають функційно-модальні, лексико-граматичні та семантичні показники. Досить дискусійним питанням залишається впорядкування структурно-семантичних різновидів НР. Класифікаційні схеми різняться своїм наповненням, що можна пояснити відмінністю в потрактуванні семантико-синтаксичних, формально-синтаксичних аспектів. Проте традиційно вчені беруть до уваги їх функціональність, інформаційну наповненість, здатність НР бути носіями комунікативних значень.

Однак морфологічне маркування, на думку більшості дослідників, реалізоване за допомогою часток, модальних слів та вигуків [19, 138; 1, 113; 5, 100; 15, 610; 9, 84] або їх поєднання та рідше — повнозначними частинами мови [8, 290]. Наприклад: *Та нараз він ударив себе долонею*

в чоло. — **Ага.** Ну, але я чув, що він би й цілі свої добра готов продати (І. Франко); **Правда, правда!** Значить, не потребує робити собі закидів, що перерву на хвилику (І. Франко); — **Ах!** Ото з мене забудько! (І. Франко); — **Га, га, га!** — **Ах, так.** Бідна Регінко, — мовила панночка, — ти стратила маму! (І. Франко); — **Фаталізм!** Судженої конем не об'їдеш (І. Франко).

Існує низка класифікацій нечленованих структур, кожна з яких демонструє різноманітні наукові підходи щодо їх укладання. Дуже схожими є класифікації К. Шульжука та П. Дудика, створені за комунікативними ознаками. Класифікація К. Шульжука містить такі групи слів-речень [19, 138–144]: стверджувальні, заперечні, питальні, спонукальні, емоційно-оцінні та слова-речення у функції структур мовного етикету. П. Дудик виділяє такі типи НР [8, 291–303]: стверджувальні: — *Властитель сього дому? — Так* (І. Франко); заперечні: — *І неже вам не жаль її? — Ні.* Знаєте, буває двоякий вираз терпіння у людей і у звірів... (І. Франко); питальні: — *Так? А то що інше.* Ну, так *allons, enfants de la patrie!* (І. Франко); емоційно-оцінні (вигуківі, іменникові): — **Ай, ай!** — мовив Стальський, зирнувши також на годинник (І. Франко); — **Дурниця!** — мовив совітник. — *Нині нема, завтра можуть бути...* (І. Франко); слова-речення мовного етикету: — **Прошу! Добрий вечір!** — мовив Євгеній не дуже-то приязно, не встаючи з місця (І. Франко). Класифікація за М. Каранською, дублює вищезгадану, але дослідниця ще виділяє спонукальні та бажальні НР [11, 139]. Н. Шведова подає розширену класифікацію, теж беручи за основу комунікативний аспект і термінуючи НР виразами [18, 420–421]: 1) вирази ствердження, заперечення, погодження тощо; 2) вирази привітань і відповідей на них; 3) вирази волевиявлення, заклику до дій тощо; 4) вирази різноманітних почуттів, емоцій; 5) вирази питань, відповідей; 6) звуконаслідування і звуконаслідувальні заклики тварин; 7) ізольовані звертання-заклики.

І. Вихованець та В. Бабайцева пропонують класифікувати НР за морфологічним вираженням [5, 102; 1, 113]: НР, виражені частками; нечленовані модальні речення; нечленовані вигуківі речення. Детально опрацював функційну типологію власне-еквівалентів речення А. Загнітка, який виділяє два різновиди [9, 84]: стверджувальні (актуалізаційно- або власне-стверджувальні, неактуалізаційно-стверджувальні, підсумково-стверджувальні, підтверджувально-стверджувальні); заперечні (власне-заперечні, монологічноцентрично заперечні).

Дослідивши різні класифікації, можемо дійти висновку про те, що неусталеність наукових поглядів щодо відбору кваліфікаційних ознак НР дуже ускладнює однозначне виділення останніх з-поміж інших типів простого речення. За на-

шими спостереженнями, НР у формально-синтаксичному плані є схожими з певними видами номінативних та неповних речень. Під час опрацювання ілюстративного матеріалу із підкріпленням розгляду теоретичних наукових міркувань можна натрапити на досить схожі приклади, що може свідчити про їх близькість як мінімум у формально-синтаксичному вияві. Наприклад: **Красота**, — тихо промовив Жерляга. — *Чого ще кращого треба?* (С. Скляренко) — емоційно-оцінне іменникове; **Ох, яка ж краса!** Сад увесь убрався в іній (П. Тичина) — оцінне номінативне. Попри контекстуальну зумовленість двох типів речень очевидно, що семантичне наповнення буттєвості присутнє лише в оцінному номінативному реченні, адже оцінна інтонація обов'язково супроводжується вказівкою на наявність об'єктів, предметів тощо. Як зазначено в граматиках, суттєвою ознакою номінативних речень є ствердження буття або явища, тобто їм притаманна семантика буттєвості, яка є відсутньою в словах-реченнях. Емоційно-оцінні іменникові слова-речення споріднює з оцінно-номінативними лише семантично-експресивна оцінка висловленого, висвітлення інформації в площині теперішнього часу та схожість виражених морфологічних форм граматичного складу речень.

Із цього приводу І. Вихованець зазначає: «Основною ознакою нечленованих конструкцій є те, що вони позбавлені семантико-синтаксичних і формально-синтаксичних аспектів, проте втілення певної думки у цих реченнях наявне [5, 100–102]. Натрапляємо на схожі міркування П. Дудика, який схильний вважати, що у зв'язку з обмеженням морфологічного вираження слів-речень (здебільшого службові частини мови, рідше — повнозначні) вони «не містять у семантичному аспекті визначеного суб'єкта, позбавлені семантики дії, ознак, об'єктів дій тощо» [8, 316]. На думку А. Загнітка, речення типу **Яка краса!** — тихо вигукнула мати варто розглядати не як еквіваленти речень, а як «номінативне за умови їх інтонаційної цілісності і двоскладне за умови наявності в них паузи між двома елементами» [9, 82].

Із огляду на реалізацію головного репрезентанта емоційно-оцінкових іменникових слів-речень можна помітити їх подібність із називним уявленням, який теж спрямований на продукування суб'єктивної дійсності та ірраціонального сприйняття. Наприклад: **Оце життя!** Щодуху мчать — їм весело, буксують — їм весело теж... (О. Гончар) — емоційно-оцінкове іменникове слово-речення; **Син!** Двадцять років, а вже біжить на поміч (М. Стельмах) — називний уявлення. Тож зауважуємо схожі функційні та граматичні показники двох типів речень, у зв'язку з чим інколи стає складно визначити типологічність таких речень, що, на нашу думку, демонструє біполярну приналежність досліджуваних структур.

В особливий тип П. Дудик виділяє неповні речення-відповіді, що є виразниками заперечення або ствердження, на які накладається додатковий модально-змістовий відтінок (реакції мовця). Структурним ядром таких речень є займенник або займенниковий прислівник [8, 270]. Із певною мірою сумніву схожі речення (деякі з речень-відповідей) дослідник відносить до стверджувальних НР із центровими елементами: *Нічого, Та нічого, Не без того*. Наприклад: *Значить, відомості деякі батькові привезли? — Не без того, — відповідь стримано* (М. Стельмах) — НР [8, 295]; *Оженились думаєш? — Не без того* (М. Стельмах) — неповне речення [8, 274]. Долаючи кваліфікаційну невизначеність та простежуючи характерні ознаки НР, можна помітити, що більшість з них демонструє певну семантичну ослабленість, адже для розмовного мовлення така особливість є закономірною, оскільки НР є контекстуально зумовленими з одночасним можливим пропуском граматично важливих компонентів.

Неоднозначними є думки дослідників із приводу віднесення звуконаслідувальних слів до категорій НР. М. Поспелов вважає за доцільне звуконаслідувальні слова типу *Мяу, Тпрр* та ін. розглядати поза межами слів-речень, оскільки, на думку дослідника, звуконаслідування не виявляють жодних предикативних характеристик (особи, часу, модальності), хоч і оформлені у вигляді окремих висловлень, які, за класичним науковим витлумаченням, становлять собою «мовленнєві утворення, що входять поза звичайні формально-синтаксичні межі речення» [7, 313]. М. Каранська наголошує на коректності розрізнення нечленованих конструкцій від вигуківих, які описують почуття або звуконаслідування і не є виразниками певних думок [11, 141], наприклад: — *У-га! Скрип-скрип! Скрип-скрип!* — *Передражнявав він якомсь злобно і гірко* (І. Франко). Н. Шведова з цього приводу висловлює протилежні думки, відносячи звуконаслідування і звуконаслідувальні заклики тварин до складу слів-речень. На наш погляд, звуконаслідування однозначно не можна сприймати як традиційне речення, однак все ж таки варто розглядати в контексті слів-речень, що являють структурно-модифікаційну реченнєву модель, чим і демонструють інформаційну імпліцитність.

Немає однастайності в наукових колах і щодо приналежності мовних етикетних формул до слів-речень, хоча переважно структури такого типу перебувають у межах класифікаційних типів слів-речень [1, 113; 7, 314; 12, 87; 8, 302; 19, 139]. Автори «Проблемних питань» схильні відмежовувати етикетні формули від інших комунікатів, визначаючи їх як «комунікати мовного етикету» [14, 294]. Вибірково етикетні формули описує М. Каранська, яка до групи емоційно-оцінних слів-речень відносить лише форми привітання та прощання, допускаючи в їх структурі вживання

вставних слів та звертань [11, 140]. У запропонованій класифікації слів-речень Н. Шведової натрапляємо на вирази привітання, подяки, побажання тощо. Окрім цього, дослідниця зауважує тенденцію щодо можливості таких фраз ставати самостійним лексичним зразком за умови відсутності прийменників. Разом із тим вона допускає їх поширення залежними формами, проте з певним обмеженням, наприклад: *До побачення в Києві* [18, 420–421]; *Прошу от сюди!* (І. Франко).

П. Дудик етикетні слова зараховує до НР, але умовно, оскільки вони не мають ні стверджувального, ні заперечного значення, їх експресивно-модальна оцінка є обмеженою. Учений постулює: «Підставою для зарахування таких утворень до слів-речень служить, з одного боку, їх здатність виражати ставлення до особи і, з другого — нерозкладність синтаксичної будови, відсутність у ній членів речення» [8, 302]. Дослідник допускає їх можливість сполучатися зі звертаннями, наприклад: — *Здорові, пане Вагман!* — *мовив Євгеній, порівнявшись з Вагманом* (І. Франко); — *Перепрошаю, пане бурмістр,* — *мовив Вагман* (І. Франко). М. Поспелов усі види етикетних формул виділяє в особливу групу слів-речень [8, 314].

Результати досліджень та обговорень. Здійснений аналіз нечленованих конструкцій (НК) продемонстрував багатоаспектність їх вивчення й разом з тим неусталеність дослідницьких концепцій, які ґрунтуються на доборі різних мовознавчих підходів. Учені прагнуть до викінченого визначення та опису кваліфікаційних параметрів із метою створення загальноприйнятої теоретико-практичної наукової бази студіювання НК, з огляду на це дослідницькі пошуки не вичерпані. Опрацювавши низку мовознавчих праць, зауважуємо, що найбільш влучними термінами на позначення синтаксичних конструкцій нечленованого типу є «нечленоване речення» або «еквівалент речення». У граматичному плані НР визначаємо як особливий тип простого речення із нетиповими формами предикативних зв'язків. НР вирізняються структурною спаяністю компонентів та комінукативною зумовленістю. НР втілюють принцип мовної економії, конденсуючи в собі повноцінні думки, тому в комунікативному акті їх варто розглядати як відносно самостійну мовленнєву модель.

Нечленованість регламентована системою специфічних структурно виражених предикативних зв'язків і постає як цілісність лексико-граматичних категорій із урахуванням модальних значень. Складники НР у зв'язку із синтаксичною недиференційністю не містять суб'єктних та предикатних позицій, тому не співвідносяться з жодною традиційною моделлю речень і не мають усталених граматичних схем відтворення. У комунікативному плані еквіваленти речення демонструють імпліцитність вираження змістів,

що нестандартно проявляється у семантичній площині. Інтонаційне оформлення є ідентифікатором завершеності певної думки. Специфічність конструктивних та інтонаційно-синтаксичних способів вираження предикативності в НК надає підвищеної емоційності в контекстуальних позиціях та суб'єктивного спрямування. У зв'язку з цим НР стають засобом оригінального осмислення дійсності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Стаття є спробою комплексного аналізу НР, що зумовлена необхідністю вивчення мовних синтаксичних явищ, які не вкладаються в

класичні зразки речення, зокрема тих аспектів їх дослідження, що є дискусійними у мовознавчій теорії. Пропонованим дослідженням проблематику опису та аналізу НК не вичерпано, воно постає як один із варіантів інтерпретування, що потребує подальшого ґрунтовного студювання в руслі загальномовної лінгвістичної традиції. На перспективу вбачаємо залучення до аналізу більшої кількості наукових праць із цього напрямку, зокрема зарубіжних, та фактичного матеріалу, що дасть змогу детальніше опрацювати НР у семантичному, формально-синтаксичному та комунікативному аспектах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабайцева В.В. Современный русский язык [Текст] : [учеб. в 3-х частях] / В.В. Бабайцева, Л.Ю. Максимов. — М. : Просвещение, 1987. — Ч. 3: Синтаксис. Пунктуация. — 256 с.
2. Беляев Ю.И. Синтаксис современного русского литературного языка / Ю.И. Беляев. — Cręstochowa : Wyd-wo Akademii im. Jana Długosza, 2007. — 442 s.
3. Валгина Н.С. Современный русский язык: Синтаксис : учебник / Н.С. Валгина. — 4-е изд., испр. — М. : Высш. шк., 2003. — 416 с.
4. Виноградов В.В. Основные вопросы синтаксиса предложения // Исследования по русской грамматике : избр. тр. — М. : Наука, 1975. — С. 254–294.
5. Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис : [підручник] / І.Р. Вихованець. — К. : Либідь, 1993. — 368 с.
6. Вінтонів М.О. Актуальне членування речення і тексту : формальні та функційні вияви : монографія / М.О. Вінтонів ; відп. ред. А.П. Загнітко. — Донецьк : Донецький нац. ун-т, 2013. — 327 с.
7. Галкина-Федорук Е.М. Современный русский язык: Синтаксис / Е.М. Галкина-Федорук. — М. : Изд-во Москов. ун-та, 1957. — 515 с.
8. Дудик П.С. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис / [за ред. І.К. Білодіда]. — К. : Наукова думка, 1972 — 516 с.
9. Загнітко А.П. Еквіваленти речення: статус, обсяг і функційна типологія / А.П. Загнітко // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць ; наук. ред. А.П. Загнітко. — Донецьк : ДонНУ, 2009. — Вип. 19. — С. 79–91.
10. Загнітко А. П. Теоретична граматика української мови: Синтаксис : монографія / А.П. Загнітко. — Донецьк : ДонНУ, 2001. — 662 с.
11. Каранська М.У. Синтаксис сучасної української літературної мови : навч. посіб. / М.У. Каранська. — К. : Либідь, 1995. — 312 с.
12. Меликян В.Ю. Современный русский язык. Синтаксис нечлененого предложения : [учеб. пособ.] / В.Ю. Меликян. — Ростов н/Д. : Изд-во РГПУ, 2004. — 288 с.
13. Пешковский А.М. Русский язык в научном освещении / А.М. Пешковский. — 8-е изд., доп. — М. : Языки славянской культуры, 2001. — 544 с.
14. Слинько І.І. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання : навч. посіб. / І.І. Слинько, Н.В. Гуйванюк, М.Ф. Кобилянська. — К. : Вища шк., 1994. — 670 с.
15. Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О., Зяблюк М.П. та ін. — 2-ге вид., випр. і доп. — К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2004. — 824 с.
16. Шатілова О.С. Спонукальний потенціал еквівалентів речення / О.С. Шатілова // Лінгвістичні студії : [зб. наук. праць]. — Донецьк : ДонНУ, 2012. — Вип. 25. — С. 79–83.
17. Шахматов А.А. Синтаксис русского языка / А.А. Шахматов ; вступ. ст. д-ра филол. наук, проф. Е.В. Клобукова; ред. и коммент. проф. Е.С. Истриной. — 3-е изд. — М. : Эдиториал УРСС, 2001. — 624 с.
18. Русская грамматика : в 2 т. / [гл. ред. Н.Ю. Шведова]. — М. : Наука, 1980. — Т. 2: Синтаксис. — 1980. — 709 с.
19. Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови : підручник / К.Ф. Шульжук. — К. : Видавничий центр «Академія», 2004. — 408 с.

REFERENCES

1. Babaitseva, V.V. & Maksimov, L.Yu. (1987). *Sovremennyi russkii yazyk: uchebnik v 3-kh chastiakh* [Modern Russian Language] Ch. 3: Sintaksis. Punktuatsiia. Moscow, Prosveshchenie, 256 p.
2. Beliaev, Yu.I. (2007). *Sintaksis sovremennogo russkogo literaturnogo yazyka* [Syntax of the Modern Russian Literary Language]. Częstochowa, Wyd-wo Akademii im. Jana Długosza, 442 p.
3. Valgina, N.S. (2003). *Sovremennyi russkii yazyk: Sintaksis* [The Modern Russian Language: Syntax]. Moscow, Vysshiaia shkola, 416 p.
4. Vinogradov, V.V. (1975). *Osnovnyie voprosy sintaksisa predlozheniia* [Main Issues of Syntax of Sentence]. *Izbrannye trudy. Issledovaniia po russkoi grammatike*. Moscow, Nauka, pp. 254–294.
5. Vykhoanets, I.R. (1993). *Hramatyka ukrainskoi movy. Syntaksys* [Grammar of the Ukrainian Language. Syntax]. Kyiv, Lybid, 368 p.
6. Vintoniv, M.O. [2013]. *Aktualne chlenuvannia rechennia i tekstu: formalni ta funktsiini vyivai* [Actual Division of Sentence and Text: formal and functional expressions]: monograph. In A.P. Zahnitko (Ed.). Donetsk, Donetskyi natsionalnyi universytet, 327 p.
7. Galkina-Fedoruk, E.M (1957). *Sovremennyi russkii yazyk: Sintaksis* [Modern Russian Language: Syntax]. Moscow, Izdatelstvo Moskovskogo universiteta, 515 p.
8. Dudyk, P.S. (1972). *Suchasna ukrainska literaturna mova. Syntaksys* [Modern Ukrainian Literary Language. Syntax]. In I.K. Bilodida (Ed.). Kyiv, Naukova dumka, 516 p.
9. Zahnitko, A.P. (2009). *Ekvivalenty rechennia: status, obsiah i funktsiina typolohiia* [Sentence Equivalents: Status, Volume and Functional Typology]. *Linhvistychni studii : zbirnyk naukovykh prats*, 19, 79–91.
10. Zahnitko, A.P. (2001). *Teoretychna hramatyka ukrainskoi movy: Syntaksys* [Theoretical Grammar of Ukrainian Language: Syntax]: monograph. Donetsk, DonNU, 662 p.
11. Karanska, M.U. (1995). *Syntaksys suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy* [Syntax of Modern Ukrainian Literary Language]. Kyiv, Lybid, 312 p.
12. Melikian, V.Yu. (2004). *Sovremennyi russkii yazyk. Sintaksis nechlenimogo predlozheniia* [The Modern Russian Language. Syntax of the Non-Cancellable Sentence]. Rostov n/D, Izd-vo RGPU, 288 p.
13. Peshkovskii, A.M. (2001). *Russkii yazyk v nauchnom osveshchenii* [Russian Language in scientific Coverage]. (8th ed.) Moscow, Yazyki slavianskoi kultury, 544 p.
14. Slynko, I.I., Huivanyuk, N.V. & Kobylanska, M.F. (1994). *Syntaksys suchasnoi ukrainskoi movy: Problemni pytannia* [Syntax of Modern Ukrainian Language: Problematic Questions]. Kyiv, Vyshcha shkola, 670 p.
15. *Ukrayinska mova: Entsyklopediia* [Ukrainian Language: Encyclopedia]. (2004). In V.M. Rusanivskiy, O.O. Taranenko, & M.P. Ziabliuk et al. (Eds.), (2nd ed.). Kyiv, Vydavnytstvo «Ukrainska entsyklopediia» im. M. P. Bazhana, 824 p.
16. Shatilova, O.S. (2012). *Sponukalniyi potentsial ekvivalentiv rechennia* [Stimulus Potential of Sentence Equivalents]. *Linhvistychni studii*, 25, 79–83.
17. Shahmatov, A.A. (2001). *Sintaksis russkogo yazyka* [The Syntax of the Russian Language]. *Vstup. stattia d-ra filol. nauk, prof. E.V. Klobukova; redaktsiia i komentarii prof. E.S. Istrinoy*. (3rd ed.) Moscow, Editorial URSS, 624 p.
18. *Russkaia grammatika: v 2 t.* [Russian Grammar: in 2 v.]. (1980). In N.Yu. Shvedova (Ed.). Vol 2. Sintaksis. Moscow, Nauka, 709 p.
19. Shulzhuk, K.F. (2004). *Syntaksys ukrainskoi movy* [Syntax of Ukrainian Language]. Kyiv, Vydavnychi tsestr «Akademiia», 408 p.